

अध्याय सात

७. उपसंहार एवम् निष्कर्ष

७.१. उपसंहार

‘नेपाली र लेप्चा उखान, तुक्का एवम् वाग्धाराको तुलनात्मक अध्ययन’ यस शोधप्रबन्धमा दुवै भाषा र समाजमा प्रचलित लोकोक्ति अन्तर्गत यी तीनै उपविधाहरूलाई विविध विषयका आधारबाट तुलना र विवेचना गर्ने प्रयास गरिएको छ। मोठ सातवटा अध्यायमा विभाजित यस शोधप्रबन्धको पहिलो अध्यायमा शोध कार्यको परिचय राखिएको छ। जम्मा नौवटा उपशीर्षक दिएर यस अध्यायको सङ्गठनात्मक रूप तयार गरिएको छ- १) शोधशीर्षक, २) शोधप्रबन्धको उद्देश्य, ३) समस्या कथन, ४) शोधकार्यको सीमाङ्कन, ५) शोधविधि, पूर्वकार्यको सर्वेक्षण, ६) सामग्री सङ्कलन विधि, ७) सैद्धान्तिक ढाँचा वा विश्लेषण विधि, ८) पूर्वकार्यको सर्वेक्षण, ९) शोधप्रबन्धको सङ्गठन। यस अध्यायमा शोधकार्यको प्रयोजन र औचित्यमाथि प्रकाश पाउँदै प्रस्तुत अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार तथा सीमाङ्कन र शोधविधिबारे सैद्धान्तिक कुराहरू अनि शोधकर्ताले शोध गर्दा अजनाएका विधिहरूलाई देखाउने काम गरिएको छ।

दोस्रो अध्यायमा ‘नेपाली र लेप्चा जातिको संक्षिप्त परिचय’ शीर्षक अन्तर्गत विषयलाई जम्मा आठवटा उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी यस अध्यायको सङ्गठन गरिएको छ। यस अध्यायमा रहेका उपशीर्षकहरू हुन्- १) नेपाली जातिको संक्षिप्त परिचय, २) नेपाली जातिको नामकरण, ३) नेपाली समाज र संस्कृतिको परिचय, ४) नेपाली भाषाको संक्षिप्त परिचय, ५) लेप्चा जातिको संक्षिप्त परिचय, ६) लेप्चा जातिको नामकरण, ७) लेप्चा समाज र संस्कृतिको परिचय अनि ८) लेप्चा भाषाको संक्षिप्त परिचय। सर्वप्रथम यस अध्यायमा रहेका उपर्युक्त उपशीर्षकहरूअन्तर्गत नेपाली र लेप्चा जाति वा समाजको नामकरण, भाषा र सांस्कृतिक मूल्य-मान्यता साथै ऐतिहासिक तथ्याङ्कहरूका आधारमा यी दुवै जातिलाई सङ्क्षिप्त रूपमा चिनाउने काम भएको छ। नेपाली जाति तथा समाजको स्वरूप तथा संरचनाबारे गरिएको अध्ययन पनि सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यसका अतिरिक्त नेपाली भाषाबारे पनि परिचयात्मक अध्ययन गरिएको छ। यसै सन्दर्भमा लेप्चा भाषा र साहित्यको विकास सुचारु रूपले हुन नसक्नाका केही कारणहरू पनि बुँदागत रूपमा देखाउने काम शोधप्रबन्धको यस अध्यायमा गरिएको छ।

तेस्रो अध्यायअन्तर्गत 'उखान, तुक्का र वाग्धाराको सैद्धान्तिक परिचय' शीर्षकमा लोकवार्ताको प्रकीर्ण भेदअन्तर्गत उपविधाका रूपमा रहेका उखान, तुक्का र वाग्धाराको स्वरूपको परिचय अनि विभिन्न विद्वान्हरूले दिएका तिनका परिभाषाहरूबारे समीक्षात्मक रूपले अध्ययन गर्दै यी तीनै उपविधाका आधारभूत विशेषताबारे बुँदागत रूपमा विवेचना गरिएको छ। यसअन्तर्गत विभिन्न आठवटा उपशीर्षकहरूमा विषय प्रतिपादन गरिएको छ। ती आठवटा उपशीर्षकहरू यसरी राखिएका छन्- १) उखानको अर्थ र परिचय, २) उखानको परिभाषा, ३) उखानको वर्गीकरणका आधारहरू, ४) टुक्का र तुक्कासम्बन्धी विद्वान्हरूका अवधारणाहरूको समीक्षा, ५) तुक्काको सङ्क्षिप्त परिचय र परिभाषा, ६) तुक्काको वर्गीकरणका आधारहरू, ७) वाग्धाराको परिचय र परिभाषा, र ८) वाग्धाराको वर्गीकरणका आधारहरू। यस अध्यायमा उखान, तुक्का र वाग्धारालाई छुट्टा-छुट्टै रूपमा अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ भने नेपालीमा 'तुक्का' र 'टुक्का' शब्दको प्रयोग र अर्थबारे पनि विविध आधारबाट विश्लेषण गरी निष्कर्ष ग्रहण गरिएको छ। विभिन्न भाषामा लोकप्रचलित केही उखान, तुक्का अनि वाग्धाराहरूलाई उदाहरण स्वरूप प्रस्तुत गर्दै ती लोकवाङ्मयका उपविधाहरूबारे विद्वान्हरूले गरेका वर्गीकरणका विभिन्न आधार र निष्कर्षको समीक्षात्मक अध्ययन गर्ने कार्य यस शोधप्रबन्धमा गरिएको छ। लोक जीवनमा मौखिक रूपमा प्रचलित रहेका यस्ता लोकोक्तिहरूले समेटेका विषयवस्तु, रूप एवम् संरचनागत स्वरूप विविध रहेका हुँदा तत्सम्बन्धी विद्वान्हरूले गरेका अध्ययन-विश्लेषण साथै वर्गीकरणका आधारहरूलाई यस अध्यायमा समीक्षात्मक रूपले निक्क्याल गर्दै सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्ने काम भएको छ। अन्ततः यस शोधप्रबन्धमा उखान र तुक्कालाई रूपात्मक दृष्टिले चारवटा वर्गमा अनि विषयात्मक दृष्टिले नौवटा विभिन्न वर्गमा छुट्ट्याएर हेरिएको छ।

शोधप्रबन्धको चौथो अध्यायमा 'नेपाली उखान, तुक्का र वाग्धाराको अध्ययन' शीर्षक दिई नेपाली उखान र तुक्काको परिचय तथा स्वरूप अनि विशेषताबारे अध्ययन प्रस्तुत छ। यस अध्यायमा नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन गर्ने विद्वान्हरूले देखाएका उखान, तुक्का र वाग्धाराका विशेषताहरूलाई सैद्धान्तिक आधारका रूपमा ग्रहण गरी नेपाली उखान र तुक्काहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण कार्य यस अध्यायमा गरिएको छ। नेपाली लोक जीवनमा अचेल परम्परागत उखान

तुक्काहरू रूप एवम् संरचनागत स्वरूप तथा विषयवस्तु समेतमा परिवर्तनसँग प्रयोग प्रचलनमा रहेका पाइन्छन्। त्यस किसिमका लोक कथनहरूलाई अङ्ग्रेजीमा 'एन्टी प्रोभर्स्' तथा 'एन्टी इडियम्स' भन्ने गरिएको पाइन्छ। त्यसैका सापेक्षतामा नेपालीमा अचेल प्रचलित त्यस्ता संरचनाहरूलाई 'प्रति-उखान' र 'प्रति-तुक्का' नाउँ दिई चर्चा गरिएको छ। आधुनिक नेपाली समाजमा यस प्रकारका कथनलाई लोकोक्तिका रूपमा यसका अस्तित्वलाई स्विकार्नु वा नस्विकार्नु भिन्नै कुरा भए तापनि प्रयोग प्रचलनमा रहेका हुँदा लोकवार्ताको उत्तरोत्तर विकासका रूपमा तीबारे अध्ययन विवेचन गर्ने प्रयास यस अध्यायमा गरिएको छ। त्यस्तै प्रकारले नेपाली वाग्धाराको पनि परिचय दिँदै त्यसको वर्गीकरणका आधारबारे चर्चा यहाँ गरिएको छ। नेपाली उखानको परिचय र यसका विशेषताहरू देखाउनु यस अध्यायको मुख्य ध्येय रहेको छ। यसो गर्दा अनुप्रासका दृष्टिले आदि, मध्य, अन्त्य र आद्योपान्त अनुप्रासको प्रक्रियाका आधारमा नेपाली तुक्काहरूलाई वर्गीकरण गर्दै उदाहरणसहित अध्ययन गरिएको छ। यस अध्यायमा केवल नेपाली उखान, तुक्का र वाग्धारालाई मात्र लिई नेपाली विद्वान् तथा लोकवार्ताविद्हरूका यी सम्बन्धी चर्चाहरूको समीक्षात्मक अध्ययन पनि गरिएको छ।

अध्याय पाँचमा लेप्चा लोकोक्तिमा प्रचलित 'रोङ रिङ्तोम' अर्थात् लेप्चा उखान, 'छुक्प्योम' अर्थात् तुक्का, एवम् 'रोङ तुङ्बोर रिङ' अर्थात् लेप्चा वाग्धाराबारे अध्ययन गरिएको छ। शोधप्रबन्धको यस अध्यायमा 'लेप्चा भाषाका उखान, तुक्का र वाग्धाराको अध्ययन' शीर्षकमा रोङ अर्थात् लेप्चा भाषामा लोक प्रचलित रिङ्तोम अर्थात् उखान, छुक्प्योम अर्थात् तुक्का र तुङ्बोर रिङ अर्थात् वाग्धाराबारे अध्ययन गरिएको छ। लेप्चा विद्वान्हरूले लेप्चा उखान, तुक्का र वाग्धाराबारे गरेका चर्चा र दिएका परिचय एवम् परिभाषाहरूको पनि समीक्षात्मक अध्ययन यस अध्यायमा गरिएको छ जसले लेप्चा लोक साहित्यका 'रिङ्तोम', 'छुक्प्योम' र 'तुङ्बोर रिङ'-को मौलिक अवधारणा र स्वरूप-वैशिष्ट्य विषयक अवधारणा प्रस्ट पार्न र नेपाली उखान, तुक्का र वाग्धारासँग तिनको तुल्यातुल्यता निर्णय गर्ने आधार प्राप्त हुँदछ। लेप्चा उखान तुक्काका विशेषतालाई देखाउने क्रममा नेपाली वा अन्य भाषाका विद्वान्हरूले प्रतिपादित गरेका विशेषताहरूकै आधारमा लेप्चा उखान र तुक्काका विशेषताहरूलाई पनि निम्न उपशीर्षकहरू दिई अध्ययन गरिएको छ- १) जातीय जीवनको सत्य, २) सार्वभौम र सार्वकालिक अभिव्यक्ति, ३) संक्षिप्तता र सरलता, ४) लोकप्रियता र जीवन्तता र ५) मौलिकता। यसै गरी लेप्चा उखान र तुक्काका पाँचवटा विशेषताहरूलाई केही

उदाहरणसहित अध्ययन गर्ने कार्य भएको छ। त्यस्तै प्रकारले लेप्चा लोक साहित्यमा तुक्काबारे कुनै ठोस कार्य भएको नदेखिए तापनि यस शोध कार्यमा यसलाई छुट्टै उपशीर्षक दिएर अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ। लेप्चा वाग्धाराका विषयमा पनि पहिलो लेप्चा व्याकरणका लेखक कर्नेल जी बी मेनवाइरिङ्देखि विद्वान्हरूका अवधारणाहरूलाई पनि समावेश गरी समीक्षात्मक रूपमा अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ। वस्तुतः लेप्चा भाषामा उखान र वाग्धाराबारे केही चर्चा र उखानका केही सङ्कलनहरू पाइए तापनि तुक्काको विषयमा कुनै ठोस चर्चा पाइँदैन। 'रोङ् रिङ्तोम' अर्थात् लेप्चा उखानभित्रै रहेका त्यस्ता तुकबन्दीयुक्त लोक कथनहरूलाई छुट्ट्याएर अलग रूपमा अध्ययन गर्ने प्रयास यस अध्यायमा गरिएको छ।

'नेपाली र लेप्चा उखान, तुक्का, एवम् वाग्धाराको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकमा प्रस्तुत छैटौँ अध्याय यस शोधकार्यको केन्द्रीय अध्याय पनि हो। यी दुई जातिका भाषामा प्रचलित उखान, तुक्का, एवम् वाग्धाराहरूलाई पूर्व अध्यायहरूमा वर्णित विविध विशेषताहरूका आधारमा विभिन्न पक्षबाट तुलना र विवेचना गर्ने प्रयास यस अध्यायमा गरिएको छ। सर्वप्रथम रूपात्मक वर्गीकरणका आधारमा नेपाली र लेप्चामा प्रचलित उखान र तुक्काको तुलनात्मक दृष्टिले अध्ययन गरिएको छ जसअन्तर्गत लघु आकार, मझौला आकार र लामा आकारका साथै प्रश्नमूलक र प्रश्नोत्तरीमूलक उखान र तुक्का दुवैलाई यसै रूपात्मक वर्गीकरणअन्तर्गत राखी अध्ययन गर्ने काम भएको छ। विषयात्मक वर्गीकरणअन्तर्गत विभिन्न विषयहरूलाई जम्मा नौवटा शीर्षकमा विभाजन गरी अनि नवौँ शीर्षकलाई विभिन्न उप-शीर्षकमा विभाजन गरी यी दुई समाजमा प्रचलित उखान र तुक्काहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। नेपाली र लेप्चा तुक्काबारे अध्ययन गर्ने क्रममा रूपात्मक वर्गीकरणका साथै अनुप्रासका आधारमा आदिअनुप्रास, मध्यानुप्रास, अन्त्यानुप्रास र आद्योपान्तानुप्रासका दृष्टिले नेपाली र लेप्चा दुवै भाषाका तुक्काहरूको अध्ययन गरिएको छ। अन्तमा नेपाली र लेप्चा वाग्धारासम्बन्धी संरचनात्मक आधारमा एक पदीय र दुई पदीय अनि क्रियामुक्त र क्रियायुक्त गरी तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ भने विषयात्मक वर्गीकरणअन्तर्गत पेसा तथा व्यवसायसम्बन्धी, संस्कार र संस्कृति सम्बन्धी, पशुपक्षी सम्बन्धी, प्रकृति सम्बन्धी र मानव शरीर सम्बन्धी गरी जम्मा पाँचवटा उप-शीर्षकहरूमा बाँडेर तुलनात्मक विवेचना गरिएको छ। यस अध्यायमा शोधकार्यको मूल विषय रहेको हुँदा नेपाली र लेप्चा भाषा तथा समाजमा रहेका लोकोक्तिहरूमा उखान, तुक्का एवम् वाग्धाराहरूका केही उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै यसरी

तुलनात्मक अध्ययन यस अध्यायमा गरिएको छ। उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्ने क्रममा लेप्चा उखान, तुक्का र वाग्धाराहरूको नेपालीमा पनि शब्दानुवाद र भावानुवाद पद्धतिबाट अनुवाद गरी स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा दुवैमा देखाउने काम भएको छ। यी दुवै भाषाका उखान, तुक्का र वाग्धाराहरूलाई पाँचवटाभन्दा धेरै उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। यसरी उखान, र तुक्काहरूलाई विशेष विषयात्मक दृष्टिले वर्गीकरण गर्दा देखा परेका समस्याहरूका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै विश्लेषण गर्ने काम पनि यस अध्यायमा गरिएको छ।

शोध कार्यको अन्तिम अध्याय 'शोधको उपसंहार एवम् निष्कर्ष' रहेको छ जसअनन्तर्गत सम्पूर्ण शोधप्रबन्धको सार रूप साथै निष्कर्ष स्वरूप शोध कार्यका उपलब्धि तथा प्राप्तिहरूलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। शोधको अन्तमा सन्दर्भ सूची राखी शोधप्रबन्धको सङ्गठन पूर्ण तयार गरिएको छ।

७.२. निष्कर्ष

'नेपाली र लेप्चा उखान, तुक्का एवम् वाग्धाराको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकको यस शोधप्रबन्धमा सर्वप्रथम नेपाली र लेप्चा जाति वा समाजको परिचय सङ्क्षिप्त रूपमा देखाउने काम गरिएको छ। नेपाली जाति एउटा विभिन्न भाषिक एवम् सांस्कृतिक पुर्ख्यौली रहेका जनगोष्ठीहरूको समन्वित र सम्मिलित रूप हो भने लेप्चा एउटा सिङ्गो र एकनिष्ठ जातिको रूपमा देखा पर्दछ। संस्कार-संस्कृति, चाड-पर्वहरू, भाषा अनि वेष-भूषा आदि विविध कारणले लेप्चा जाति नेपालीभन्दा अलग जातिको रूपमा परिचित छ। लेप्चा जातिको स्वतन्त्र भाषा र लिपि रहेको छ भने यो भाषाबोल्ने वा यसलाई सम्पर्क भाषाका रूपमा प्रयोग गर्नेहरू प्रायः अल्पसङ्ख्यक रूपमा नै रहेको पाइन्छ। विशेष गरी सिक्किम र दार्जिलिङ क्षेत्रमा बहुसङ्ख्यक रूपमा मातृ भाषा वा प्रथम भाषाका रूपमा ग्रहण गरी बोल्ने वा प्रयोग गर्ने गरेकाले लेप्चा भाषाका प्रयोक्ता कमै रहेको पाइन्छन्। कतिपय लेप्चाहरूले आफ्नो भाषाको राम्ररी ज्ञान नरहेकाले सम्पर्क भाषाका रूपमा नेपाली भाषालाई नै ग्रहण गरेको पाइन्छ। यसर्थ नेपाली र लेप्चा लामो समयदेखि एकै भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने र एउटै नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने भएकाले लेप्चा र नेपाली माझ गहिरो सामाजिक तथा सांस्कृतिक सम्बन्ध रहेको स्पष्ट देख्न पाइन्छ। यी दुई जाति वा भाषाका लोकोक्तिअन्तर्गत उखान, तुक्का र

वाग्धारको तुलनात्मक रूपले अध्ययन विवेचन गर्दा देखिएका मिल्दाजुल्दा र अमिल्दा विशेषताहरू अध्ययनको निष्कर्ष स्वरूप निम्न बुँदाहरूमा देखाउन सकिन्छ-

- परम्परागत रूपमा पुस्ताहरूमाझ हस्तान्तरित हुँदै आएका यस्ता लोकोक्तिहरू लोकजीवनमा भएका घटना अनि लोकले भोगेका दैनन्दिन जीवनका अनुभवहरूका सार रूप हुन्। सबै भाषा र जातिमा लोक प्रचलित उखान, तुक्का र वाग्धाराहरूले मानवीय ज्ञानका अनुभवहरूलाई सूत्रात्मक रूपमा अभिव्यक्त गरेको हुँदछ र यही कुरा नेपाली र लेप्चा भाषाका उखान, तुक्का र वाग्धाराहरूमा पनि रहेको पाइन्छ।
- लोकोक्ति भन्नाले किम्वदन्ती, गाउँखाने कथा, उखान, तुक्का र वाग्धारा बुझिन्छ भने यस शोधप्रबन्धमा नेपाली र लेप्चा भाषाका उखान, तुक्का र वाग्धारालाई मात्र लिएर तुलना विवेचना गर्ने काम भएको छ।
- यस्ता लोकोक्ति अर्थात् उखान, तुक्का एवम् वाग्धारहरूमा प्रत्येक जाति वा भाषाका विविध मौलिक विशेषता रहेका पाइन्छन्। मौलिकता केलाउने क्रममा भाषाशैली, संरचना र विषयवस्तुका आधारबाट अध्ययन अवलोकन गर्दा प्रायः सबै भाषा र जातिमा परिलक्षित यी लोकोक्तिहरूमाझ सामन र भिन्न विशेषताहरू स्पष्ट रूपले छुट्ट्याउन सकिने देखिन्छ।
- विभिन्न भाषाहरूमा देखिएका लोकोक्ति माझ विविधता रहेको पाइए तापनि सबै भाषा तथा जातिका उखान, तुक्का र वाग्धाराहरू प्रकार्य तथा उद्देश्यका दृष्टिले समान रहेका देखिन्छन्। जस्तै- अङ्ग्रेजीमा 'कट युअर कोट, एकर्डिङ टु युअर क्लोथ', नेपालीमा 'घाँटी हेरी हाड निल्नु', अनि लेप्चामा 'आकाप सतेत हेन, उतेत आथोङ फ्लेङ', अर्थात् ओढना जति लामो त्यति खुट्टा पसानू आदिलाई नमूनाका रूपमा हेर्न सकिन्छ। यसरी उपर्युक्त उक्तिहरूलाई हेर्दा वर्णित विषयवस्तु अनि संरचनामा विविधता देखिए तापनि उद्देश्यका दृष्टिले सबै भाषाका वक्ताले आफ्ना कथन अभिव्यक्तिलाई दहिलो बनाउन उखान-तुक्का आदिको प्रयोग गर्दछन् भने प्रकार्यका दृष्टिले तिनको प्रयोगले भाषालाई आलङ्कारिता प्रदान गर्दछ अनि आफ्नो कथनलाई प्रभावकारी तुल्याउँदछ।
- लोकोक्तिअन्तर्गत नेपालीमा 'तुक्का' र 'तुक्का' नाम वा शब्दको हिज्जेमा शब्दकोशहरूमा अझ विद्वान्हरूद्वारा गरिएको यसको प्रयोगमा देखिने अनेकरूपताबारे समीक्षात्मक रूपले अध्ययन गर्दा वास्तवमा 'तुक्का' र 'तुक्का' एउटै कुरालाई जनाउने दुईवटा शब्द वा नाम

हुन् भन्ने निष्कर्ष प्राप्त भएको छ। तुकबन्दीयुक्त लोकप्रचलित कथन जो अनुप्रासयुक्त हुँदछ त्यसलाई तुक्का भनिन्छ। सुरुमा पुष्कर शमशेर र पारसमणि प्रधानले यसैलाई 'टुक्का' भनेको पाइन्छ। वर्तमान सन्दर्भमा कतिपय विद्वान्हरूले वाग्धाराका निम्ति 'टुक्का' शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ। तर वाग्धारा र टुक्का वा तुक्का एकै होइनन् भन्ने निष्कर्ष विश्लेषित तथ्याङ्कमा आधारित तर्कबाट निस्कन्छ। 'टुक्का' शब्द तुक्काका सन्दर्भमा बाहेक अन्यत्र भाषामा कतै प्रयोग हुने गरेको नपाइनाले अनि काठमाडौँले परिवेशमा 'त' र 'ट' का प्रयोग मुक्त वितरणमा आउने पाइएकाले पनि यी दुवै एउटै रूपका संरूप मात्र हुन् भन्नु तर्कसङ्गत ठहर्छ।

- वाग्धाराकालागि 'टुक्का' शब्दको प्रयोग नेपालका धेरै अध्येताहरूले गरेको पाइन्छ भने भारतका नेपाली अध्येताहरूले वाग्धारा वा वाक्यांश आदि शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ। यस शोधप्रबन्धमा तिनलाई वाग्धाराकै रूपमा अध्ययन गरिएको छ।
- वाक्यात्मक संरचना, अनुप्रास, काव्यात्मकता, लयात्मकता आदिका दृष्टिले उखान र तुक्का बेग्ला-बेग्लै विधाका रूपमा देखिए तापनि प्रकार्यात्मक, विषयात्मक अनि आख्यानात्मक विशेषताका दृष्टिले एकै देखिन्छन्, जस्तै- उखान र तुक्का दुवैमा आख्यानत्मक तत्त्व रहेका हुन्छन् भने यी लोकजीवनमा मौखिक रूपमा प्रयोग प्रचलनमा रहेका छन्, साथै यी दुवै भाषिक अभिव्यक्तिको क्रममा प्रयोग गरिन्छन्।
- वर्तमान सन्दर्भमा यस्ता लोकोक्तिहरू समयानुरूप फेरिँदै, रूपान्तरित हुँदै नयाँ रूपमा प्रयोग प्रचलनमा रहेका पाइन्छन्। नेपाली आधुनिक उखान र तुक्काका त्यस्ता परिवर्तित अथवा विचलित प्रयोगका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै तिनलाई अङ्ग्रेजीको 'एन्टी प्रोभर्स'-का समानार्थी 'प्रत्युखान' र 'प्रतितुक्काका' रूपमा छुट्ट्याएर चिनाउने प्रयास यस शोधप्रबन्धमा गरिएको छ।
- नेपाली र अन्य भारतीय आधुनिक भाषाहरूमा झैं लेप्चा लोकवार्ताको अध्ययन र सङ्कलन आज पर्यन्त यथोचित मात्रामा हुन अपेक्षित नै रहेको हुनाले लेप्चामा लोकवार्ता अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार र पृष्ठभूमि विकसित र स्थापित हुन बाँकी नै देखिन्छ। यसर्थ नेपाली तथा अन्य भाषाका उखान, तुक्का एवम् वाग्धाराको जुन सैद्धान्तिक आधार र पद्धति अनुसार अध्ययन गरी वर्गीकरण गरेका छन् तिनै आधार ग्रहण गरी यस

शोधप्रबन्धमा लेप्चा रिङ्तोम, छुक्ज्योम र तुङ्बोर रिङ्हरूको अध्ययन तथा वर्गीकरण गरिएको छ।

- लेप्चा भाषामा लोक साहित्यका अध्येताले पनि नेपालीमा झैं उखान र तुक्कालाई एकै ठाउँमा राखी अध्ययन सङ्कलन गरेको पाइन्छ। नेपालीमा जसरी तुक्का नाम दिएर केही विद्वान्हरूले चर्चा गरेका छन् उसरी नै लेप्चामा अनुप्रास मिलेका लोकोक्तिहरू अस्तित्वमा रहे तापनि यस सम्बन्धी छुट्टै चर्चा भएको पाइँदैन। तसर्थ यस शोधप्रबन्धमा लेप्चा भाषाका विभिन्न विद्वान्हरूका मत-मतान्तरको समीक्षामूलक अध्ययन गर्दा ए आर फोनिङ्द्वारा चर्चा गरिएको लेप्चा भाषाको 'छुक्ज्योम' शब्द नै लेप्चा तुक्काका निम्ति उपयुक्त संज्ञा ठहर गरी प्रयोग गरिएको छ।
- रोङ् रिङ्तोम, छुक्ज्योम र तुङ्बोर रिङ्हरू अन्य भाषाका उखान, तुक्का र वाग्धाराहरूको तुलनामा सङ्ख्यात्मक दृष्टिले कम प्रयोग प्रचलनमा रहेका पाइन्छन्। यसका मुख्य कारणहरू लेप्चा भाषाको प्रयोग प्रचलनमा कमी हुनु, लेप्चा भाषिक समुदाय अल्प सङ्ख्यक रूपमा रहेको हुनु, लेप्चा भाषा अन्य भाषाहरूको (प्रमुख रूपमा नेपाली र अङ्ग्रेजी) प्रभावमा आउनु आदि देखिन्छन्।
- नेपाली र लेप्चा एकै क्षेत्रमा बसोवास गर्ने दुई जातिहरू हुन् जसमाझ एकाअर्काका सामाजिक, भाषिक र सांस्कृतिक क्रियाकलापहरूमा दुवैको परस्पर गहन सहभागिता रहेको पाइन्छ। ती दुवै जातिका भाषाहरूमा प्रचलित उखान, तुक्का एवम् वाग्धाराको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा लेप्चा उखानका तुलनामा नेपाली उखानबारे खोज अनुसन्धान र अध्ययन कार्य अपेक्षाकृत विस्तृत रूपमा भइरहेको पाइन्छ भने हुन रोङ् रिङ्तोमबारे अध्ययन र खोज-अनुसन्धान हुन अझ बाँकी नै रहेको देखिन्छ।
- लेप्चा भाषाको भूगोल सीमित रहनाका साथै यसको औपचारिक रूपमा शिक्षण-अध्ययन, उच्च शिक्षाका तहमा अध्ययन-अध्यापन तथा प्रशासनिक प्रयोगको अभाव, अन्य भाषाको व्यापक प्रभाव र प्रयोग आदिले गर्दा यसको अध्ययन त्यस्तो सीमित रूपमा भएको देखिन्छ। परिणाम स्वरूप लेप्चा लोकवार्ताका यस्ता निधिहरू लुप्त हुने अवस्था रहेको पनि स्पष्ट देखिन्छ।
- कुनै पनि जातिको परम्परा वा संस्कृतिलाई पूर्ण रूपले जीवित राख्ने तत्त्व वा माध्यम नै भाषा हो। अझ लोकोक्तिहरू मौखिक रूपले लोक परम्परामा रहने हुँदा भाषाको प्रयोग प्रचलनमा

हास आए मानवीय अनुभवका सार रूप यस्ता लोकोक्तिहरू कालान्तरमा स्वतः लुप्त हुने कुरा स्पष्ट रूपमा देखिन्छ। लेप्चा जातिमै पनि आज लेप्चा भाषा बोल्न जान्ने वा प्रयोग गर्नेहरू अल्पसङ्ख्यक रूपमा रहेका पाइन्छन्।

- नेपाली र लेप्चा उखान-तुक्काहरूको भाषिक संरचना तथा शैलीका दृष्टिले अध्ययन गर्दा देखिइने एउटा कुरा के छ भने एक थरीका रोङ रिङ्तोमका अन्तमा प्रायः नै 'म' अर्थात् 'है' शब्द थगो सरह प्रयोग भएको पाइन्छ। यो रोङ रिङ्तोमको अभिव्यक्तिगत शैली वा भाषाशैलीगत विशेषता ठहरिन्छ। रोङ रिङ्तोममा प्रयुक्त 'म' नेपालीको 'है' निपात सरह हो। यो 'म' अर्थात् 'है' शब्द सबै रिङ्तोममा प्रयुक्त नभएर कुनै खास खास शैली अर्थात् प्रायः करणसूचक, सन्देशसूचक र उपदेशमूलक वाक्य सरहका उखानहरूको अन्त्यमा मात्र प्रयुक्त हुँदछ। नेपालीमा पनि विध्यर्थमूलक र अकरणसूचक उखानका अन्त्यमा अकरण बोधक क्रियापद भएको उखानहरूमा यस किसिमले 'है' निपात शब्द जोड्न सकिने देखिन्छ। जस्तै- 'अर्तिले घर्ती मान्दैन है', 'अकबरी सुनलाई कसी लाउनु पर्दैन है', 'आँ गर्दा अलङ्कार बुझ्नु है', 'औसर आउँछ पख्दैन है', आदि। तथापि सबै उखानहरूमा 'है' (म) निपात थप्न सकिँदैन। जस्तै नेपालीमा - 'आज मन्यो भोली ओखती', 'इन्द्रको अगाडि स्वर्गको कुरा', आदि। लेप्चाका- 'ज्यु चोकनु थामपत मपोले' अर्थात् काँडा रोपेर फल फल्दैन, 'स्याङ कातनु मी मजुने' अर्थात् एउटा दाउराले आगो बल्दैन जस्ता उखानहरूमा 'है' (म) निपात लाग्दैन। आफूभन्दा ठुलाहरूलाई नहुने कुरोमा एकोहोरो लिँडेढिप्पी गर्दा उनीहरू एकै वाक्यमा चुप बनाउने उखानको प्रयोग गर्छन्- 'करले गुहु आउँदैन है, नानी हो!' यसरी रोङ रिङ्तोममा प्रयुक्त 'म' अर्थात् 'है' निपात नेपाली उखानहरूमा पनि प्रसङ्गानुरूप देखा पर्दछन्। तर उखान मात्र देखाउँदा वा भन्दा कुनैमा पनि निपात शब्द जोडिएको पाइँदैन। लेप्चामा भने उखानलाई मात्र राख्दा वा प्रयोग गर्दा पनि यस किसिमका निपात देखापर्दछन्।
- नेपाली भाषामा पाइने स्थानसम्बन्धी उखानका तुलनामा लेप्चामा स्थानसम्बन्धी उखानहरूको सङ्ख्या थोरै रहेको पाइन्छ।
- रोङ रिङ्तोममा 'गन फग्यो सला तदो तइयु नि' अर्थात् प्रत्येक मर्दकी आफ्नी केटी हुन्छे-लाई नेपाली उखान 'मर्दकी दसवटी हुन्छन्' भन्ने उखानसँग दाँजेर हेर्दा नेपाली समाजमा दसवटी स्त्रीसँग एउटा पुरुषले सम्बन्ध राख्न सक्ने कुराको उद्घाटन गरेको छ भने रोङ

रिङ्तोममा केवल सबै पुरुषका आ-आफना एक-एकजना स्त्री, पत्नी वा प्रेमिका रहेका हुने अनि कुनै पनि रूपमा सङ्ख्याका दृष्टिले एउटै मात्र हुने तथा एउटीसँग मात्र सम्बन्ध रहने कुराको सङ्केत पाइन्छ। यसरी उखान-तुक्काबाट जातिहरूका आ-आफना सामाजिक रीतिगत वैशिष्ट्यको जानकारी पाइन्छ।

- सांस्कृतिक, भौगोलिक परिवेश तथा जातिगत मौलिकता यी दुवै भाषाका उखानहरूमा पाइन्छ। जस्तै रोङ रिङ्तोमका- 'सहु अकका टुक पत'-को अर्थ 'बाँदरको हातमा गान्टेको फल', नेपालीमा 'बाँदरको हातमा नरिवल', अनि लेप्चामा- उलाक रेम कस्यो पत मेन न स्यु?' अर्थात् 'कागलाई कटुस पाकेर के?' नेपालीमा- 'कागलाई बेल पाक्यो हर्ष न विस्मात्' भन्ने नेपाली उखानमा पाइन्छ। लेप्चाहरू भौगोलिक दृष्टिले पहाडी क्षेत्रमा मात्र बसोबासो गर्ने जाति भएकाले र उनीहरूको धार्मिक- सांस्कृतिक परम्परा यहाँको भौगोलिक-जैविक परिवेशमा आधारित हुनाले उनीहरूले बसोबासो गर्ने ठाउँमा नरिवल, बेल आदि नहुने तर गान्टेको फल, कटुसको फल पहाडी जङ्गलमा प्रशस्त पाइने हुनाले लेप्चा लोकजीवनसँग परिचित वनजङ्गल, फलफूलको वर्णन उखानमा पाइनु स्वाभाविक हो। त्यस्तै प्रकारले नेपालीमा नरिवल, बेलको फल, पात आदि धार्मिक पूजाआजामा चाहिने फल तथा उद्भिद् भएकाले उखानमा पनि यिनको वर्णन भएको पाइन्छ।
- तुलनात्मक रूपले हेर्दा दुवै भाषाका संरचना र लिपि बेग्ला-बेग्लै हुनाले लोकोक्तिहरूमा संरचनात्मक भेद रहेको देखिन्छ। जस्तै- नेपालीमा 'एक हातले ताली बज्दैन' र लेप्चामा 'आक कात कताप न क्ल्योक मब्रेक्ने' दुवै समान भाव र विषयका उखानका रूपमा देखिए तापनि तिनको प्रयुक्त शब्दसङ्ख्याका दृष्टिले नेपाली उखान लघु आकार भएको उखानभित्र पर्दछ भने त्यही अर्थमा प्रयुक्त लेप्चा उखान मझौला आकार भएको उखानअन्तर्गत पर्दछ। यसरी कुनै पनि भाषिक समुदायका भाषाको अभिव्यक्तिमा आ-आफ्नै किसिमका भाषिक संरचना तथा विशेषता र मौलिकताका कारणले पनि यस्तो स्थिति देखापर्दछ भन्ने दृष्टान्त उपर्युक्त उदाहरणहरूले स्पष्ट पारेका छन्। यस किसिमको पारस्परिक भेद नेपाली र लेप्चा उखानहरूमा रहेको पाइन्छ।
- आकारगत दृष्टिले नेपाली उखान र रोङ रिङ्तोमलाई तुलना गरी हेर्दा दुवै भाषामा मझौला आकार भएका उखानहरू अपेक्षाकृत धेरै अनि लामो आकार भएका अनि

प्रश्नोत्तरमूलक उखानहरू थोरै मात्रामा रहेका पाइन्छन्। लेप्चामा लघु आकार भएका उखानहरू र नेपालीमा लामा आकार भएका उखानहरूको सङ्ख्या कम रहेको पाइन्छ।

- नेपालीमा झैँ आद्योपान्तानुप्रास भएका अनि प्रश्नोत्तरीमूलक तुक्काहरू लेप्चामा प्रयोग-प्रचलनमा रहेका पाइँदैनन्।
- नेपाली र लेप्चा दुवै भाषाका उखानहरूमा कतिपय अश्लील शब्दहरूको प्रयोग श्लील अर्थका निम्ति हुने गरेको पाइन्छ।
- लोकद्वारा रचित उखान, तुक्का एवम् वाग्धाराहरू मानवले मानव मात्रका निम्ति सृष्टि गरिएका भए तापनि तिनमा भौगोलिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, प्राकृतिक, धार्मिक आदि विषयवस्तु र प्रसङ्गहरूको सूचना वा सङ्केत नै अन्तर्निहित पाइन्छ। यसरी विषयवस्तु र प्रसङ्गहरूका आधारमा नेपाली र लेप्चा उखान, तुक्का र वाग्धाराहरूमा केही परस्पर भिन्नता र वैशिष्ट्य रहेका देखिन्छन्।
- नेपाली र लेप्चा जाति वा समुदाय माझ रहेको सामाजिक र सांस्कृतिक सम्बन्धलाई पनि केही नेपाली उखान, तुक्का र वाग्धारहरूले प्रस्ट पारेको देखिन्छ। जस्तै- 'लाप्चे गुहार गर्नु', 'लाप्चे मण्डल हुनु', उखान- 'लाप्चेको बुद्धि राति बाह्र बजे पलाउँछ' अनि तुक्कामा 'नेपालीको दसैं, लाप्चेको रजाइँ, पहाडेको दसैं, लाप्चेको रजाइँ' आदि प्रचलित छन्। यसै गरी लेप्चामा पनि नेपालीबारे उखान 'रोङ् रे रोङ्दो बाम्बा आरात लुमसङ् ब्लु क्ल्योल्पोन्' अर्थात् लेप्चाचाहिँ पखिबस्ता भोटे र नेपालीले डाँडा काट्यो, लेप्चा वाग्धारामा 'तुक्नोम हेन्बु' साधारण अर्थमा लामो नाक भएको हुन्छ भने विशेष अर्थमा छेत्री र बाहुन जातिलाई भन्ने गरेको पाइन्छ।
- स्थानसम्बन्धी जानकारी दिने उखानका सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा कुनै पनि भाषिक समुदाय बसोबास गर्ने क्षेत्र वा स्थानकै आधारमा यस किसिमका उखान निर्माण भएका हुन्छन्। यसकारण तुलनात्मक दृष्टिले अध्ययन गर्दा लेप्चा र नेपाली दुवै भाषामा स्थानसूचक उखान र तुक्काहरूको समान स्थिति पाइँदैन। यस प्रकारका उखानहरू कुनै भाषामा थोरै र कुनैमा धेरै पाइन्छन् भने कुनै भाषाका उखानहरू निश्चित ठाउँ वा निश्चित क्षेत्रबाट जन्मेर राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नै चिरकालसम्म रहिरहने पनि देखिन्छन्। अझ कतिपय भाषिक समुदायका उखानहरूचाहिँ ती समुदायमै मात्र नै सीमित रहेका पाइन्छन्।

यसको मूल कारण कुनै पनि जातिको बसोबास गर्ने ठाउँ अर्थात् भौगोलिक फाँट, भाषिक विस्तारका सीमा आदि कुरामा निर्भर गरेको पाइन्छ।

७.३. भावी अध्ययनका निम्ति सम्भाव्य शोध शीर्षकहरू

यस शोध कार्यमा नेपाली र लेप्चा लोकवार्ता अन्तर्गत उखान, तुक्का र वाग्धारा सम्बन्धी मात्र तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। यसरी यस विषयमा अध्ययन गर्ने क्रममा यससँग सम्बन्धित अरु कतिपय विषयमा पनि अझ सूक्ष्म र वैज्ञानिक रूपले अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ। शताब्दियौँदेखि एका-अर्कासित मिलेर बसेका यी दुई जातिमाझका विभिन्न पारस्परिक पक्ष र वैशिष्ट्यहरू अझ मसिनो गरी बुझ्न सकिने सम्भावना देखिएको छ। यसकारण भविष्यमा नेपाली र लेप्चा लोकवार्ताको विषय लिएर अध्ययन गर्न चाहने शोधार्थीले अझ सूक्ष्म रूपले तुलनात्मक अध्ययन गर्न सक्ने क्षेत्र प्रशस्तै रहेका छन् जसलाई निम्नलिखित शीर्षकहरूद्वारा आँल्याउन सकिन्छ-

१. नेपाली र लेप्चा उखानका संरचनाको तुलनात्मक अध्ययन।
२. स्वरूप र विषयगत आधारमा नेपाली र लेप्चा तुक्काको तुलनात्मक अध्ययन।
३. नेपाली र लेप्चा उखान, तुक्का र वाग्धारामा अन्तर्निहित पूर्वाग्रहहरूको अध्ययन।
४. नेपाली र लेप्चा लोक कथाको तुलना।
५. नेपाली र लेप्चा समाजमा प्रचलित लोकविश्वासहरूको तुलनात्मक अध्ययन।
६. नेपाली र लेप्चा लोक गीतको तुलनात्मक अध्ययन।
७. नारीको स्थान र मर्यादाको सङ्केतका दृष्टिले नेपाली र लेप्चा उखान र तुक्काको अध्ययन।
८. नेपाली र लेप्चा उखान र तुक्काको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन।
९. वाक्क्रिया सिद्धान्तका आधारमा नेपाली र लेप्चा उखानको अध्ययन, आदि।